

KREŠIMIR SUČEVIĆ MEĐERAL

Kišur, Fodor i Šerfezi naprijed, Magaš i Đerek stoj! (o podrijetlu i podjeli prezimena mađarskoga podrijetla u Hrvatskoj) – prezimena motivirana nadimcima i zanimanjima te podrijetlom prvotnih nositelja

Prezimana motivirana nadimcima

Mađarska prezimenima izvedena od nadimaka najčešće sadržavaju mađarske pridjeve koji opisuju fizičke ili psihičke značajke roдонаčelnika. One mogu biti: stas: Nađ (*nagy*, velik), Kiš (*kis*, malen), Apro (*apró*, sitan), Seleš (*széles*, širok), Šovanj (*sovány*, mršav), Feješ (*fejes*, glavat; no moglo se koristiti i u značenju 'važna osoba', usp. *glavonja*; i u tome bi slučaju išlo u skupinu nadimaka povezanih s društvenim položajem); fizička značajka: Ereš (*erős*, jak); boja kose ili puti: Fekete (crn), Fehir (*fehér*, bijel), Vereš (*vörös*, crven), Seke (*szőke*, plavokos), a možda i Šajgo (*salygó*, blistav); izgled kose: Fodor (kudrav); izgled kože: Daraboš (*darabos*, rošav); obrazac ponašanja: Čendeš (*csendes*, šutljiv), Njokoš (*nyakas*, tvrdoglav), a možda i Habuš (*habos*, pjenast; uz pretpostavku da je bila riječ o naprasitoj osobi).

Neka prezimena označuju značajku koja nedostaje ili odudara od očekivanja: Balog (*bal*, lijevi ili nesretan; označivalo je ljevoruku osobu ili osobu loše sreće), Kopas (*kopasz*, ćelav), Tar (ćosav), Čonka (*csonka*, sakat), Šilješ (*sülyös*, pridjev od riječi *süly*, koja označuje više različitih bolesti poput skorbuta, sifilisa, ali i šuljeva; dakle, rođonačelnik je patio od neke od tih bolesti). Prezime Šanta češće dolazi u kroatiziranim oblicima Šantak, Šantek, Šantavec (u slučaju prezimena Šantić to nije primarna etimologija premda nije isključeno da i među nositeljima toga prezimena ima onih čije prezime dolazi od mađarskoga pridjeva *sánta*, šepav), a ovamo treba uvrstiti i prezime Šantalab (od sintagme *sánta láb*, šepava noga).

Od ostalih prezimena nadimackoga podrijetla možemo izdvojiti ona koja su se odnosila na društveni položaj rođonačelnika. Uz već spomenuto tumačenje značenja prezimena Feješ, ovamo možemo uvrstiti i sljedeća prezimena: Kišur (*kis úr*, mali gospodin), Polgar (*polgár*, građanin; mađarski germanizam od *Burger*), Nemeš (*nemes*, plemić), Rab (rob), Šabadoš (*szabados*, oslobođenik), Solga (*szolga*, sluga), a možda i Šenkiš (*senkis*, koji ne pripada nikomu, koji nema nikoga). Toj skupini pripadaju i prezimena nadimackoga podrijetla izvedena od naziva titula, koje obično nisu bile stvarne, nego su označivale osobu koja se ponaša i odijeva na određeni način ili koja radi u službi nekoga tko ima tu titulu: Kiralj (*király*, kralj; moglo je pogrdno označivati i osobu koja se s visoka odnosi prema drugima), Vajda (vojvoda), Palatinuš (*palatinus*, palatin), Biro (*bíró*, sudac;

moglo je označivati i osobu sklonu osuđivanju drugih), pa i Orsag (*ország*, danas država, nekoć gospodarstvo kao titula). Prezime Herceg izvorno potječe od mađarskoga oblika njemačke titule *Herzog*, no počelo je i u hrvatskome jeziku označivati specifičnu titulu, tako da je pitanje je li riječ o mađarskome prezimenu ili o prezimenu izvedenome iz mađarske posuđenice. Da je riječ o nadimcima, a ne stvarnim titulama, najbolje se vidi kod prezimena izvedenih od crkvenih titula, kao što su Pap (svećenik), Pišpek (*püspök*, biskup) i Eršek (*érsek*, nadbiskup).

Prezime Banfić zapravo je kroatizirani mađarski patronim (= Banović), što vidimo po nastavku *-fi* (izvorno prezime Bánfi u Hrvatskoj je prisutno samo kao toponim u Međimurju).

Prezime Vegi (od *végi*, krajnji) označivalo je osobu koja živi na kraju (sela, ulice).

Neki su se nadimci odnosili na aktivnost koju je osoba prakticirala (ali joj nije bila stalno zanimanje). Takva su, primjerice, prezimena Bengez (pod uvjetom da dolazi od glagola *böngész*, prebirati, pabirčiti, što nije sasvim sigurno) ili Huzjak i Huzjan (možda se u njima odrazio glagol *húz*, u značenju vući, koji se međutim koristi i za guđenje). Prezime Kiščinal označuje, pak, osobu koja je bila lijena i beskorisna (*kis csinál*, malo radi).

Nejasna je etimologija za prezimena Labaš i Legin. Moguće ih je jezično izvesti iz mađarskih riječi *lábás* (kao pridjev: nogat; kao imenica: lonac) i *legény* (momak), zemljopisno podrijetlo (Zagorje i Prigorje) također odgovara, no nije jasno je li to i njihovo stvarno jezično podrijetlo.

Prezimana motivirana nazivima zanimanja

Među prezimenima izvedenim iz naziva zanimanja nalazimo odraze naziva za uobičajene obrte prisutne u seoskome i gradskome životu. U slučaju zanimanja koje se u različitim svjetskim kulturama pojavljuje kao najčešće, kovača, situacija nije toliko jednostavna jer je mađarski naziv toga zanimanja (*kovács*) posuđenica iz južnoslavenskih jezika, pa je tako nejasno kad je riječ o hrvatskome, a kad o mađarskome prezimenu. Osim kovača, koji se bavio željezom i drugim kovinama, u prezimenima su se odrazili i nazivi za druga zanimanja povezana s preradom različitih materijala: Astaloš (*asztalos*, stolar), Ač (*ács*, tesar), Forgač (*forgács*, strugar), Farago (*faragó*, rezbar), Lakatoš (*lakatos*, bravar), ali i Aranjoš (*aranyos*, zlatan; prezime je moglo označivati zlatara ili osobu koja kopa ili ispire zlato). Od naziva zanimanja za osobe koje se bave izradom različitih posuda dolaze prezimena Fazekaš (*fazekas*, lončar) te njemu značenjski blisko prezime Gelenčir (i Gerenčir; od slavenske posuđenice *gelencsér*, grnčar), zatim Pinter (i Pintar, Pintarić; od *pintér*, bačvar, njemački *Binder*) i istoznačno Bodnar (*bodnár*). Vozila je izrađivao Kerekeš (*kerekes*, kolar) ili Bognar (*bognár*, od njemačkoga *Wagner*), a već načinjenim vozilima upravljao bi Sekereš (*szekeres*, vozar) ili Kočiš (*kocsis*, kočijaš). Važnu su ulogu imali i obrtnici koji su izrađivali odjeću i obuću, poput postolara: Varga, Čizmadija (*csizmadia*, čizmar), krojača: Sabo (i Sabol, Sabolić, Sabolović, možda i Sambol; *szabó*), tkalaca: Takač (*takács*), krznara: Sič (*szűcs*), kožara: Bereš (*bőrös*), klobučara: Kalapoš

(*kalapos*), remenara: Sijarto (*szíjgyártó*) i dugmetara: Gomboš (*gombos*). Kalapoš može biti i nadimačko prezime te se odnositi na osobu koja nosi šešir.

Ostala su prezimena izvedena od naziva obrtâ, npr. Oršoš (i Oršuš; *orsós*, izrađivač kalema za namatanje prediva), Kolompar (*kolompár*, izrađivač klepetuša), Kalanjoš (i Kanalaš; *kanalas*, izrađivač žlica, drvenih posuda i koritâ), koja su česta među međimurskim Romima. Naime, Romi su se uglavnom bavili obradom drva. Toj skupini pripada i prezime Njergoš u značenju 'sedlar'.

Posebnu skupinu zanimanja čine ona koja se odnose na osobe koje su se bavile nabavom i obradom hrane. Hrana se mogla nabavljati lovom: Vadas (*vadász*, lovac), Halas (*halász*, ribar), Horgas (*horgász*, ribič); uzgojem stoke, koju je tad najčešće trebalo čuvati: Guljaš (*gulyás*, kravar), Juhas (*juhász*, ovčar), Kečkeš (*kecskes*, kozar), Lovas (*lovász*, konjar), Pastor (*pásztor*, pastir) i Čordaš (*csordás*, pastir); te poljoprivredom: Silvaš (*szilvás*, šljivar), Zaboš (*zabos*, zobar). Kod nekih prezimena, kao što su Madaras (*madarász*, ptičar), Galamboš (*galambos*, golubar) i Darvaš (*darvas*, ždralar), nije jasno jesu li njihovi prvi nositelji ptice na koje se odnosi prezime lovili, skupljali njihovo perje, proučavali ih iz hobija ili činili nešto četvrto. Nakon što bi se sirovina za hranu nabavila, trebalo ju je nekako preraditi, a to bi napravio Molnar (*molnár*, mlinar), Mesaroš (*mészáros*, mesar), a možda i Olajoš (*olajos*, uljar). Prezimena kao što su Olajoš, Silvaš, Guljaš itd. mogu se odnositi i na ljude koji su samo trgovali rečenom robom, a ne je nužno proizvodili.

Konačni bi oblik namirnicama dao Sokač (*szakács*, kuhar), Boroš (*boros*, vinar), Šereš (*sörös*, pivar) ili Šerfezi (*sörfőző*, pivovar). Namirnicama koje su obično išle uz hranu bavio se Šoš (*sós*, solar). U slučaju prezimena Šajtoš imamo dvostruku moguću etimologiju: ili od *sajtó*, preša (tj. osoba koja je prešala grožđe ili neku drugu namirnicu) ili od *sajt*, sir (osoba koja je proizvodila sir). U slučaju prezimena Boroš i Šereš treba navesti da, osim što su se mogla odnositi na proizvođače i trgovce tim pićima, mogla su se odnositi i na njihove česte konzumente, pa bi se tad trebala svrstati među nadimačka prezimena.

Osim posla važan dio života bila je i zabava, ponajprije glazba. Prezimena povezana s glazbalima označivala su osobe koje su ta glazbala izrađivale ili na njima svirale: Doboš (*dobos*, bubnjar), Dudaš (*dudás*, gajdaš), Hegeduš (*hegedűs*, violinist) i Šipoš (i Šipuš; od *sípos*, zviždač).

Pod prezimena motivirana nazivima zanimanja možemo uvrstiti i prezimena motivirana nazivima pripadnika različitih vojnih jedinica: Katana (i Katona; *katona*, vojnik), Žoldoš (i Zoldoš; *zsoldos*, plaćenik), Kuruc (ustanik protiv Habsburgovaca), Hajdu (*hajdú*, pripadnik naoružanih najamnih nomadskih pastira koji su obavljali selidbu stoke po Panonskoj nizini; odatle kod nas *hajduk*) te Pandur i Husar, prezimena izvedena iz riječi koje imaju mađarsku etimologiju, ali nije jasno jesu li i sama prezimena mađarskoga postanja. Uz naoružane jedinice išli su i oni koji su im izrađivali to oružje: Kardoš (*kardos*, kovač mačeva) ili Puškaš (*puskás*, puškar). Prezimenom Puškaš mogu se označiti i osobe koje su bile opremljene tim oružjem.

Prezime Erdeš (*erdős*) može označivati šumara ili osobu koja je posjedovala mnogo šume.

Prezimana koja se mogu svrstati u različite kategorije

Prezimana izvedena iz naziva životinja, kao što su Farkaš (*farkas*, vuk) i Sarvaš (*szarvas*, jelen), mogu pripadati svim trima dosad spomenutim temeljnim skupinama prezimana – mogu se izvoditi iz osobnih imena (usp. i drugdje imena kao što su Vuk, Wolf...), u njima su se mogli odraziti nadimci (po fizičkim ili psihičkim značajkama ili prema nekoj anegdoti iz života roдонаčelnika), a mogu biti i odrazi naziva zanimanja ako je riječ o lovcima na spomenute životinje. Štoviše, budući da su naivi *farkas* i *szarvas* u mađarskome zapravo alternativni opisni nazivi zbog tabua te im je doslovno značenje ‘repat’ i ‘rogat’, moguće je da se u prezimenu očuvalo i izvorno pridjevno značenje.

Prezimana motivirana podrijetlom prvotnih nositelja

Prezimana izvedena iz zemljopisnih odrednica možemo podijeliti na dvije velike skupine: ona izvedena iz etnonima (prezimana koja upućuju na – stvarnu ili tako percipiranu – pripadnost roдонаčelnika određenoj etničkoj skupini) i ona izvedena iz etnika, koja ukazuju na podrijetlo roдонаčelnika iz određenoga naselja ili pokrajine.

U etnonimska prezimana ubrajamo npr. Nemet (*német*, Nijemac), Olas (*olasz*, Talijan), Lendel (*lengyel*, Poljak), Oros (*orosz*, Rus), Terek (*török*, Turčin), ali i prezimana od starih, katkad i pogrđnih imena za pojedine narode, kao što su Rac (*rác*, Srbin) i Tot (*tót*, ime kojim su Mađari nazivali Slovake, Slovence, pa čak jedno vrijeme i Hrvate, no na kraju se najduže zadržalo za Slovake). Tu možemo ubrojiti i prezime Sekelj (*székely*, Sikulac) jer Sikulce možemo smatrati zasebnom kulturno-identitetskom skupinom, a ne tek pukom pokrajinskom odrednicom (slično, primjerice, bačkim Bunjevcima).

Podrijetlo prezimana Horvat i Mađar može biti i hrvatsko i mađarsko jer se jezično ne može razabrati razlika (*horvát*, *magyar*). U skladu s već spomenutim načelom da se određeno etnonimsko ili etničko prezime ne pojavljuje u kraju gdje se svi označuju tim etnonimom ili etnikom, možemo zaključiti da je prezime Mađar hrvatskoga podrijetla, a prezime Horvat mađarskoga. Postavlja se naravno pitanje kako to da je onda prezime Horvat najčešće prezime u Hrvatskoj kad su tamo svi Hrvati, tj. po čemu je razlikovno, no kad pogledamo raširenost prezimana Horvat, ono je uglavnom prisutno u krajevima koji su tad bili izravno pod Mađarskom (Međimurje) ili u krajevima uz hrvatsko-mađarsku granicu, u kojima je dolazilo do miješanja stanovništva, pa su nositelji toga prezimana time isticali svoju nedvosmislenu etničku pripadnost. Zanimljivo je da je u Mađarskoj prezime Horvát često među Romima koji su se doselili s juga, s područja današnje Hrvatske.

Etnička prezimana, pak, možemo podijeliti na ona motivirana mađarskim imenom naselja na području Hrvatske: Požgaj (*požsgai*, Požežanin), Belovari (*belovári*, Bjelovarac), Ujlaki (*újlaki*, Iločanin), Erdedi (*erdődi*, Erdučanin); ona motivirana imenom naselja na području Mađarske: Kanižaj (*kanizsai*, Kanjižac), Kisegi (*kőszegi*, Kisežanin), Segedi (*szegedi*, Segedinac), Bogadi (*bogádi*, Bogadinac), Čabaj (*csabai*, Čabljanin), Varadi (*váradi*, Varadinac), Bočkaj (*bocskai*, osoba iz Bočke), Čanadi (*csanádi*, Čanađanin),

Baçani (*battyáni*, Baćanjac), Bečeheli (*becsehelyi*, Bečehelac), Kidoši (*kígyósi*, Kidošanin), Kišasondi (*kisasszondi*, Kišasonđanin), Međeri (*megyeri*, Međerac), Međeši (*meggyesi*, Međešanin), Perestegi (*persztegi*, Perestežanin), Ratkaj (*rátkai*, osoba iz Rátke), Ujvari (*újvári*, Ujvarac) i Žamboki (*zsámboki*, Žamboćanin); ona motivirana imenima županija ili pokrajina: Murakezi (*muraközi*, Međimurac), Satmari (*szatmári*, Satmarac), Tolnaj (*tolnai*, Tolnjanin), Hunjadi (*hunyadi*, Hunjadanin), Salaj (*szalai*, osoba iz Zale); ona motivirana imenima rijeka: Dunaj (*dunai*, Dunavljanin), Tisaj (*tiszai*, Tisanin); te ona motivirana imenima specifičnih zemljopisnih obilježja koja se mogu pronaći u pojedinim toponimima, no kad se zasebno izdvoje, mogu imati i općenito značenje: Dombaj (*dombi*, koji je s brežuljka), Pustaj (*pusztai*, koji je iz pustare), Njari (*nyári*, koji je iz topolika), Veldi (*völgyi*, dolinar), Heđi (*hegyi*, brđanin) i Faluši (*falusi*, seljanin). Premda nismo uspjeli pronaći toponime od kojih dolaze, po svojim fonološkim obilježjima na mađarsko podrijetlo upućuju i prezimena Ferdelji, Taradi, Mihoci, Šantoši i Rataj. Kroatizirani su mađarski etnici Šimudvarac (i Šomođvarac, od *somogyvári*) i Pečvarac (od *pécsváradí*). Možda bismo ovamo mogli uvrstiti i prezime Široki, pod uvjetom da je riječ o etniku mjesta Sirok, a ne o jednostavnome hrvatskom nadimačkom prezimenu premda nam načelo Occamove britve ukazuje na potonje.

Neobičnu kategoriju prezimena, koja inače ne postoji u mađarskome, čine prezimena nastala izravnom preobrazbom od toponima. U našem su korpusu takva zabilježena prezimena Buda, Debrecin, Kečkemet, Vizvar i Šopron. Nejasno ostaje je li se kod njih završno *-i* izgubilo ili je – kao u slučaju Vita Corleonea u filmu *Kum* – kao prezime jednostavno upisano ime rodnoga mjesta.

Naposljetku, valjalo bi navesti i ona prezimena koja imaju smislenu mađarsku etimologiju, no njihovo zemljopisno podrijetlo ukazuje na to da potječu iz krajeva u kojima je mađarska prisutnost bila zanemariva ili nepostojeća. Takva prezimena nazvat ćemo „lažnim mađarskim prezimenima”. Recimo, poznato je takvo prezime Magaš, koje ima savršeno smislenu mađarsku nadimačku etimologiju (*magas*, visok), no potječe iz okolice Zadra. Postoji doduše nekoliko Magaša u Požezi, ali nije jasno jesu li oni doseljenici iz Dalmacije ili je to prezime neovisna postanja. U tome bi slučaju drugo prezime možda bilo mađarsko.

Nešto južnije, kod Šibenika, nalazimo prezime Lakoš, koje postoji i u Mađarskoj (*lakos*, stanovnik, onaj tko ima kuću), no čini se da dva prezimena nisu povezana. Iz Dalmatinske zagore potječu prezimena Listeš (*lisztes*, brašnar, ili osoba umrljana brašnom) i Đerek (*gyerek*, dijete). Za potonje postoji moguća turska etimologija (*gerek*, potreba). U Gorskome kotaru nalazimo, pak, prezimena Kezele (*kezelő*, onaj koji rukuje, upravlja) i Jardas (*járdász*, osoba koja uređuje pješačku stazu), čije je pravo podrijetlo također nejasno premda se smatra da Jardasi potječu iz Grčke (od *Giardas*). Ujedno su mađarska etnička prezimena slična albanskim etničkim i patronimskim prezimenima (Čočaj, Hoti, Palokaj...), te je u takvim slučajevima potrebno poznavati toponimiju i/ili mađarsku fonotaktiku (način na koji se fonemi mogu kombinirati) kako bi se razriješile eventualne dvojbe (pa nam tako fonotaktika pomaže da za prezimena poput Prekpalaj ili Kolđeraj isključimo mogućnost da su mađarskoga postanja).

Zaključak

Kako smo već spomenuli, iz opsega navedene građe čini se da je mađarski jezik znatno dublji trag ostavio u hrvatskoj onomastici nego u općemu leksiku. Bilo bi nam veliko zadovoljstvo kad bi se ispostavilo da smo ovim člankom razriješili nečiju dvojbu o postanju njegova prezimena (i sâm se autor teksta svojedobno zapitao vuče li jedno od njegovih prezimena podrijetlo iz Mađarske te nakon pomnijega istraživanja zaključio da vjerojatno ipak ne potječe iz Mađarske, nego iz sela Madžareva pored Novoga Marofa), ali i, kako to obično biva, otvorili nove, koje ćemo možda biti u prilici razjasniti u nekome budućem članku.